

SẢN PHẨM CỦA LÀNG NGHỀ GÒ, ĐÚC ĐỒNG ĐẠI BÁI (BẮC NINH) TRUYỀN THỐNG VÀ BIẾN ĐỔI

ĐINH CÔNG TUẤN

Tóm tắt

Đại Bái là một trong những làng nghề nổi tiếng về gò, đúc đồng, có lịch sử tồn tại lâu đời ở tỉnh Bắc Ninh. Trong truyền thống, các loại hình sản phẩm đồ đồng như: đồ gia dụng, đồ thờ cúng và đồ mỹ nghệ. Trong quá trình tồn tại, các sản phẩm gò, đúc đồng ở làng Đại Bái đã được chuyển đổi mạnh mẽ, đặc biệt là việc tạo ra các đồ đồng cao cấp khảm tam khí, ngũ khí... Sự thay đổi này nhằm mục đích phát triển toàn diện làng nghề gò, đúc đồng Đại Bái trong bối cảnh hiện nay.

Từ khóa: Làng nghề, sản phẩm, truyền thống và biến đổi

Abstract

Dai Bai is one of the famous craft villages of bronze mound, casting which has a long history in Bac Ninh province. Traditionally, the types of bronze products such as household items, worship items and fine art items. In the process of existence, the products of bronze mounds and castings in Dai Bai village have been strongly transformed, especially the production of high-grade bronzes such as three-hardware mosaic and five hardware mosaic... This change is to develop Dai Bai village mound and bronze casting in the context of today.

Keywords: Craft village, product, tradition and transformation

Thực tiễn cho thấy, các sản phẩm của làng nghề truyền thống không chỉ phản ánh sự phát triển của làng nghề mà còn là những kết quả lao động, sáng tạo của thợ thủ công trong diễn trình lịch sử tồn tại. Thông qua sản phẩm của làng nghề cho thấy khả năng sáng tạo, trình độ kỹ thuật của các thợ thủ công. Về mặt văn hóa làng đó là bản sắc truyền thống được xây đắp, gìn giữ qua nhiều thế hệ. Chính điều này đã tạo điều kiện thuận lợi cho sự phát triển toàn diện của làng nghề thủ công truyền thống hiện nay.

Trong quá trình tồn tại, sản phẩm được cộng đồng cư dân làng nghề tạo ra không phải là bất biến mà chúng luôn biến đổi và chịu sự tác động đa chiều của xã hội, song về cơ bản thì sự biến đổi của sản phẩm làng nghề vẫn là hướng tới sự đáp ứng nhu cầu của khách hàng, phản ánh rõ quy luật cung - cầu giữa làng

nghề và thị trường ở các thời kỳ lịch sử khác nhau. Sự biến đổi của sản phẩm làng nghề còn có nhiều yếu tố tác động khá mạnh mẽ: Yếu tố chính trị/đường lối chính sách của Đảng và nhà nước ta về phát triển ngành nghề nông thôn; yếu tố kinh tế (sự đổi mới về chính sách, cơ chế tổ chức sản xuất, kinh doanh; gia nhập WTO, mở rộng thị trường); yếu tố văn hóa - xã hội (nhận thức mới về văn hóa và vai trò của văn hóa; tác động của giao lưu văn hóa); Yếu tố khoa học kỹ thuật (ứng dụng khoa học công nghệ; thông tin, quảng bá, tiếp thị).

Tuy nhiên, trong những năm gần đây, thợ thủ công ở các làng nghề đều thể hiện sự năng động qua việc tìm kiếm, mở rộng thị trường, với tư duy nhạy bén khi tìm kiếm nhu cầu của khách hàng, người thợ thủ công đã sáng tạo nhiều sản phẩm độc đáo, có tính thẩm mỹ cao, trường hợp như đồ mỹ nghệ, đồ thờ cúng...

Chính vì vậy, các làng nghề đã có cơ hội tồn tại, phát triển. Trường hợp như làng nghề chạm khắc gỗ Thiết Ứng, làng nghề chạm khắc gỗ Dư Dụ thuộc Thành phố Hà Nội đã thay đổi trong việc sáng tạo ra các sản phẩm mới, tiêu biểu là sản phẩm đồ mỹ nghệ cao cấp như tượng tròn, phù điêu được làm từ các loại gỗ quý, được khách hàng trong nước và quốc tế ưa chuộng.

Để minh chứng cho các luận điểm trên, tác giả bài viết dẫn ra trường hợp các sản phẩm của làng nghề gò, đúc đồng Đại Bái trong truyền thống và biến đổi để làm rõ sự phát triển của làng nghề thủ công truyền thống. Bên cạnh đó, từ trường hợp làng nghề gò, đúc đồng Đại Bái có thể nhìn nhận trong bối cảnh rộng hơn của mối tương quan so sánh với các làng nghề khác và rút ra nhận định chung về quy luật phát triển của sản phẩm làng nghề thủ công truyền thống trong xã hội đương đại.

Trước hết là về làng Đại Bái, làng nghề này thuộc xã Đại Bái nằm ở phía Tây của huyện Gia Bình, tỉnh Bắc Ninh; phía Bắc giáp với xã Lăng Ngâm, Đông Cứu; phía Đông giáp với xã Quỳnh Phú (huyện Gia Bình); phía Tây giáp với xã Mão Điền, An Bình (huyện Thuận Thành); phía Nam giáp với xã Quảng Phú (huyện Lương Tài). Đại Bái có tên cổ là làng Bưởi Nổi, cách Hà Nội khoảng 35km, cách trung tâm tỉnh Bắc Ninh khoảng 20km (bên bờ Nam sông Đuống) và cách huyện lỵ Gia Bình 3km và có tỉnh lộ 282 chạy qua. Đại Bái có vị trí địa lý hết sức thuận lợi cho việc phát triển giao lưu kinh tế giữa địa phương với các vùng khác thông qua đường thủy lẫn đường bộ. “Đại Bái có tổng diện tích tự nhiên là 385,2 ha, trong đó đất nông nghiệp là 242,7 ha (chiếm 63%), đất chuyên dùng là 60,0 ha (chiếm 15,5%), đất dân cư là 27,3 ha (chiếm 7,09%)” (5). Đại Bái là một vùng chiêm trũng, dân số đông, do đó có diện tích bình quân đầu người thấp. Năm 2016, “dân số trong toàn xã là trên 10.000 khẩu với khoảng 3000 hộ, trong đó có 427 hộ sản xuất thuần nông, có trên 1.500 hộ ngành nghề kiêm nông nghiệp, có 300 hộ chuyên ngành nghề và dịch vụ” (5). Trong xu hướng phát triển của làng nghề, Đảng bộ xã Đại Bái (Gia Bình) nhiệm kỳ lần thứ XX (2016 -

2020) đề ra mục tiêu: “phấn đấu đến năm 2020 doanh thu từ TTCN, dịch vụ đạt 200 tỷ đồng, khuyến khích các công ty, HTX tiểu thủ công nghiệp và các hộ vào sản xuất tại khu công nghiệp làng nghề” (5). Đây là mục tiêu lớn đòi hỏi sự cố gắng nỗ lực của chính quyền cùng người dân Đại Bái nhằm tìm hướng phát triển vững chắc cho sản phẩm của làng nghề trong cơ chế thị trường.

Theo thống kê của UBND xã Đại Bái: “Toàn xã có khoảng 600 hộ (chủ yếu ở thôn Đại Bái) làm nghề đúc đồng truyền thống và các loại hình dịch vụ phụ trợ như vận tải, thu gom vật liệu, trưng bày sản phẩm... góp phần giải quyết cho 3.000 lao động địa phương và những vùng phụ cận, với mức thu nhập trung bình từ 3 triệu đến 5 triệu đồng/người/tháng. Huyện đã lập cụm công nghiệp làng nghề, đến nay đã có 27 hộ và 10 công ty đi vào sản xuất. Sản phẩm của Đại Bái không chỉ tinh xảo mà còn có giá trị lớn, đã xuất hiện nhiều đơn đặt hàng với sản phẩm trên chục triệu đồng...” (5).

Về sản phẩm gò, đúc đồng truyền thống của làng nghề đúc đồng Đại Bái, từ xa xưa đã vang danh khắp miền với các sản phẩm đồ gia dụng và đồ thờ cúng. Nhờ vào tính ưu việt của mũi dùi gò, các mặt hàng gia dụng của người thợ gò đồng Đại Bái càng phong phú và đa dạng hơn về chủng loại và hình dáng so với các mặt hàng gia dụng bằng chất liệu khác. Người dân Việt Nam đã quá quen thuộc với các mặt hàng gò, đúc đồng trong sinh hoạt hàng ngày. Một số sản phẩm truyền thống tiêu biểu của làng nghề, điển hình là đồ gia dụng như: nồi đồng mô phỏng theo hình dáng của nồi đất, những loại nồi đồng gò sớm nhất có tên là nồi đồng đất. Vai và cổ nồi đồng đất là những đường cong trơn nên dễ gò để vổ. Thay đổi dạng hình làm cho đẹp thêm, có bề thế hơn và nâng cao hiệu suất khi đun nấu. Sau đó, nồi đồng điều đã ra đời với các nếp gấp ở cổ, vai và tròn nổi đã làm tăng độ vững chắc, chống biến dạng khi đun nấu. Mâm đồng ra đời sau mâm gỗ và mâm đồng đúc, mâm đồng Đại Bái có hai loại: loại tròn (có chân và không chân), loại lục giác và bát giác (có chân và không chân). Loại mâm lục giác cho 6 người ăn, mâm bát giác cho 8 người ăn; nhiều loại còn được chạm khắc hoa

văn hoặc cẩn tam khí. Sanh đồng được nhiều bà nội trợ ưa chuộng vì xào nấu rất nhanh và tiện dụng. Lòng sanh sâu vừa phải, đáy phẳng, miệng loe khá rộng; hai quai là hai thanh đồng xoắn gắn với miệng sanh vừa bảo đảm tính bám chắc vừa tăng thêm vẻ đẹp. Chậu thau thường được gò trơn, đơn giản, có nhiều kích thước khác nhau sử dụng cho cho nhiều mục đích như: thau rửa mặt, thau tắm, thau ngâm chân... Các sản phẩm này đã được sản xuất và bán buôn, bán lẻ trên khắp các vùng quê ở các tỉnh lân cận, đặc biệt trong đó có một số gia đình thợ thủ công ở làng Đại Bái bày bán sản phẩm đồ đồng gia dụng ở Thăng Long - Hà Nội. Khi sản xuất đồ đồng phát triển mạnh, người dân làng nghề Đại Bái đã thành lập ra phường hàng Đồng (sau đó chuyển thành phố hàng Đồng, ở quận Hoàn Kiếm, thành phố Hà Nội).

Về các sản phẩm của làng nghề gò, đúc đồng Đại Bái hiện nay, qua khảo sát thực tế tại làng nghề cho thấy sự đa dạng và phong phú về thể loại, mẫu mã gồm: đúc đồng, đúc nhôm, gò nhôm nhưng gò, đúc đồng là chủ yếu. Ngoài ra, ở đây còn nhận dát mỏng kim loại quý như vàng, bạc, gia công cơ khí, kim khí hoàn chỉnh các chi tiết, chạm khắc kim loại, ghép tam khí, ngũ khí... Theo thời gian, làng nghề Đại Bái nhanh chóng phát triển với nghề đúc đồng, gò đồng và được lưu truyền qua nhiều thế hệ. Làng nghề đúc đồng Đại Bái được biết đến với kỹ thuật đúc đồng đỉnh cao, hoa văn trạm trổ đẹp như tượng, phù điêu đồng, tranh đồng, đồ thờ bằng đồng... bằng phương pháp luyện pha chế kim loại, người thợ thủ công và nghệ nhân làng nghề Đại Bái còn biết chế tạo ra các địa phương đặt hàng với âm thanh ấm ngân nga.

Nghề gò đồng Đại Bái qua nhiều thăng trầm đã không dừng lại với trình độ thủ công ban đầu mà phát triển mở rộng sang các loại hình đòi hỏi trình độ cao như chạm khắc hàng mỹ nghệ. Người Đại Bái năng động đã làm ra một loạt hàng trang trí, gia dụng bằng đồng mạ bạc như các bình hoa, các bộ đồ trà, rượu, tranh gò đồng nổi... Đó là xu hướng tất yếu xuất phát từ nhu cầu thực tế của xã hội. Thông qua sự giao lưu rộng rãi mà sản phẩm nghệ thuật chạm bạc và khảm tam khí trở nên đắt giá, được khách hàng trong và ngoài nước ưa chuộng. Sự phát triển này đã đem lại cho Đại Bái có một chỗ đứng mới trong nền kinh tế thị trường.

Sản phẩm của làng Đại Bái đã được quảng cáo trên trang website và có 20 sản phẩm tranh chữ, đỉnh đồng ghép tam khí được dự trưng bày tại Bảo tàng Dân tộc học chào mừng Tuần lễ cấp cao APEC diễn ra tại Hà Nội vào trung tuần tháng 11 năm 2006. Như vậy, sản phẩm của làng Đại Bái đã vươn xa thêm một bước không chỉ về mặt giá trị mà lớn hơn, đó là sản phẩm đại diện cho tinh hoa của một miền quê được thế giới công nhận.

Có thể lập ra bảng phân loại sản phẩm gò, đúc đồng cho thấy tính đa dạng và sự phát triển của loại hình sản phẩm ở làng nghề gò, đúc đồng Đại Bái trong truyền thống và hiện đại.

Bảng phân loại sản phẩm gò, đúc đồng làng nghề Đại Bái

TT	Loại hình	Sản phẩm gò	Sản phẩm đúc
1	Đồ gia dụng	Xoong, nồi, sanh, thùng, nồi nấu rượu, mâm, chậu thau, ngòai bút.	Ổc vít, dây điện, khóa xe, khóa van ga.
2	Đồ thờ cúng	Khám thờ, cuốn thư, hoành phi, câu đối, ngai thờ, bài vị, chiêng, cồng, thanh ban, mã la, thanh la, lệnh, não cái, não đục, tiu, cảnh...	Đỉnh hương, bát hương, vạc, chuông, khánh, chân đèn, lọ cắm hương, tượng thờ, tượng nhân vật lịch sử, hạc thờ.
3	Đồ trang trí	Tranh mỹ nghệ, tranh chữ	Tranh, tượng nghệ thuật, phù điêu, huy hiệu.

Nguồn: Tác giả thống kê và lập bảng

Từ việc phân tích sự biến đổi trong sản phẩm của làng nghề gỗ, đúc đồng Đại Bái có thể nhận diện được bức tranh chung về bối cảnh các làng nghề thủ công truyền thống ở tỉnh Bắc Ninh tồn tại và phát triển theo nhiều xu hướng khác nhau. Làng nghề Đại Bái và nhiều làng nghề khác ở tỉnh Bắc Ninh đều có lịch sử lâu đời, sản phẩm đa dạng, đáp ứng được mọi nhu cầu của xã hội. Có thể dẫn ra các trường hợp như: Làng nghề chạm khắc gỗ Phù Khê từ những sản phẩm chạm khắc gỗ truyền thống như: đồ gia dụng: tủ, bàn ghế...; đồ thờ cúng: ngai thờ, nhang án, đồ tế khí... hiện nay, làng nghề đã phát triển sang một loại sản phẩm đồ mỹ nghệ như: tranh gỗ, tượng gỗ mỹ nghệ, phù điêu. Các sản phẩm mỹ nghệ được làm từ các loại gỗ quý như: Sưa, trắc, mun... Đối với làng nghề gốm Phù Lãng, trong truyền thống, thợ thủ công chủ yếu sản xuất đồ gốm gia dụng: chum, vại, lọ, bình...; gốm tâm linh như: tiểu sành, bát hương, đỉnh trầm... nhưng hiện nay để đáp ứng nhu cầu của thị trường, người thợ làng nghề đã phát triển sang một mặt hàng mới - đồ gốm mỹ nghệ gồm: tượng tròn nghệ thuật, phù điêu trang trí, tranh gốm... Các sản phẩm này đã đáp ứng được nhu cầu ngày càng cao của khách hàng trong và ngoài nước. Đối với sản phẩm của làng nghề dệt Hồi Quan, trước đây thợ làng nghề chủ yếu dệt các loại vải khổ nhỏ từ tơ tằm, hiện nay người dân làng nghề đã chuyển sang dệt vải dân dụng như khăn mặt, vải tuyn, băng gạc y tế, dệt màn tre có trang trí các hoa văn, họa tiết và một số đồ vải cho ngành tài chính, ngân hàng... Đối với làng nghề giấy gió Dương Ổ, trước đây người dân làng nghề chuyên sản xuất giấy gió, giấy bản... song hiện nay để đáp ứng nhu cầu sử dụng của khách hàng, sản phẩm truyền thống vẫn được người dân duy trì sản xuất, song số lượng không nhiều. Người dân đã chuyển hướng sang sản xuất các loại giấy phục vụ nhu cầu hàng ngày của người dân như: giấy ăn, giấy văn phòng, giấy làm hàng mã... Các sản phẩm này của làng nghề đang có mặt ở khắp các tỉnh, thành nước ta.

Từ việc biện dẫn về các loại hình sản phẩm của làng nghề Đại Bái và một số làng nghề thủ công truyền thống khác ở Bắc Ninh cho thấy,

các làng nghề trên đều có xu hướng vận động và biến đổi mạnh mẽ trên nhiều phương diện. Với tư duy nhạy bén, người thợ làng nghề đã tìm ra hướng đi mới như sáng tạo sản phẩm mới, áp dụng công nghệ mới, tìm kiếm thị trường, huy động các nguồn lực để giúp cho làng nghề phát triển trong xã hội hiện nay. Các sản phẩm của làng nghề được chuyển đổi nhanh chóng để đáp ứng nhu cầu của thị trường, trên cơ sở nền tảng các sản phẩm truyền thống, người thợ thủ công đã tạo ra các sản phẩm mang tính thời đại và mang lại lợi ích kinh tế góp phần to lớn vào việc nâng cao đời sống vật chất và tinh thần của làng nghề trong xã hội đương đại.

Đ.C.T

(TS., Phó Hiệu trưởng Trường ĐHVH HN)

Tài liệu tham khảo

1. Đỗ Thị Hào (1997), *Làng nghề truyền thống Bắc Ninh đôi điều suy ngẫm*, Tạp chí Văn hóa Nghệ thuật, (9), tr.53 - 54.
2. Đỗ Thị Hào (1987), *Làng Đại Bái gò đồng*, Hội Văn nghệ dân gian Việt Nam xuất bản, Hà Nội.
3. Trương Minh Hằng (2006), *Gốm sành nâu ở Phù Lãng*, Viện Khoa học Xã hội Việt Nam, Viện Nghiên cứu Văn hóa, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội.
4. Đinh Công Tuấn (2015), *Biến đổi văn hóa làng nghề truyền thống trên địa bàn tỉnh Bắc Ninh*, Luận án Tiến sĩ Văn hóa học, Trường Đại học Văn hoá Hà Nội.
5. UBND xã Đại Bái (2016), *Báo cáo tổng kết tình hình dân số, kinh tế, văn hóa - xã hội năm 2016*, Đại Bái.

Ngày nhận bài: 5 - 6 - 2017

Ngày phản biện, đánh giá: 12 - 6 - 2017

Ngày chấp nhận đăng: 30 - 6 - 2017